

תורה ומדינה הלכה למעשה - קדושת א"י ואיסור היציאה ממנה

ראשי פרקים

1. יציאה לחו"ל לצורך קיום מצוות לכהנים ולשאר הציבור
2. יציאה מא"י לחו"ל לצורך חשוב כפרנסה ולצורך טיול בלבד.
3. ירידה מא"י לצורך השתקעות בחו"ל
4. מצוות ישוב הארץ באזורים שלא נכבשו בכיבוש עולי בבל
5. כיבוש של ימינו מקדש חלקי א"י רק בתוך גבולות ההבטחה
6. מצוות ישוב הארץ לשיטת הרשב"ם
7. קיום מצוות ישוב הארץ ע"י דיפלומטים ושליחי מוסד המתגוררים בחו"ל, והגרים בערי הספר.
8. מגורים וטיול בשטחי יהודה ושומרון, סיני וירדן.

1. יציאה לחו"ל לצורך קיום מצוות לכהנים ולשאר הציבור

בעניין היציאה מארץ ישראל לחו"ל מצאנו שלושה מקורות עיקריים בגמ'. הגמ' בע"ז המביאה את הכתוב במסכת שמחות, בדבר כהן האסור בטומאת ארץ העמים, ואומרת שלמרות איסור עקרוני זה, מותר לו לצאת לחו"ל ובכך להיטמא, ע"מ לדון בערכאות שלהם על כספו וכדומה. עוד מתירה הגמ', לצאת לכהן המיטמא עקב רצונו ללמוד תורה או לישא אשה. נחלקו התנאים, כאשר יש לו אפשרות ללמוד תורה בא"י, אם אסור לו לצאת שהרי יכול ללמוד בא"י, או שבעניין לימוד תורה ונשיאת אשה, לא מפי הכל אדם יכול ללמוד, ולא עם כל אשה אדם יכול להתחתן. לכאורה הגמ' הייתה יכולה להסתפק בהבאת ההיתר ליציאה מן הארץ, ע"מ שלא להפסיד ממון, היינו לדון בערכאות שלהם, וכ"ש שיהיה מותר לצאת ע"מ ללמוד תורה ולישא אשה, שהינם מצוות חשובות, לשם מה אם כן הוזכרו מצוות אלו בברייתא. התוספות בדבריו מתעלם מהחלק הראשון של הברייתא, העוסק בהיתר היציאה מן הארץ ע"מ למנוע הפסדים כלכליים, ואומר שלהלכה מותר לצאת מא"י רק למצוות חשובות, כדוגמת לימוד תורה ונישואין, אך שאר מצוות לא מצדיקות יציאה לחו"ל. עוד נראה מדברי התוס', שסוגיא זו לא עוסקת דווקא בכהן, אלא מתוך העובדה שבמסכת שמחות מדובר, בפרק העוסק באיסור טומאת כהן, הברייתא מביאה דין זה בכהן, אך איסור יציאה מהארץ, חל גם בכל יהודי באשר הוא. בעוד שלכל אדם מישאל אסור לצאת מן הארץ עקב ביטול מצוות העשה של ישוב א"י, לכהן קיימת בעיה נוספת של איסור יציאה מן הארץ, משום הטומאה הקיימת בחו"ל. יסוד זה מובן מכך, שהתוספות מחלקים בין היתר יציאה זמני שמותר ע"מ ללמוד תורה ולישא אשה, לבין היתר יציאה ע"מ להשתקע בחו"ל, שלדעתו אסור בשום אופן. זאת מוכיחים התוס' מגמ' העוסקת בכל יהודי ולא רק בכהן. משמע שלכל יהודי קיים איסור לצאת מא"י, לכל הפחות ע"מ להשתקע בחו"ל. במידה והתוס' היו מבינים שהגמ' המתירה לצאת לחו"ל ע"מ ללמוד תורה ולישא אשה עוסקת דווקא בכהן, לא היו לומדים דבר מהגמ' העוסקת באיסור השתקעות בחו"ל, משום שגמ' זו שלהשתקע בחו"ל אסור לא רק לכהן, שאסור לו לצאת בגלל הטומאה, אלא לכל יהודי. מהתעלמות זו של התוס' מחילוק זה, ומכך שהתוספות מחברים בין שני מקורות הגמ' הללו, נראה שלדעתם דין איסור יציאה מהארץ, חל על כל יהודי, גם כאשר היציאה זמנית, אם לא ע"מ ללמוד תורה ולישא אשה. אלא שכאמור לכהן קיים איסור נוסף, ע"מ שלא להיטמא בטומאת ארץ העמים. לעומת דברי התוספות, מדברי השאלות המובאים בתוס' עולה, שבשביל כל המצוות מותר לצאת לחו"ל. בניגוד לדברי התוספות, השאלות מתייחס לחלק הראשון של הברייתא לפיו מותר לצאת לחו"ל לא רק ע"מ ללמוד תורה ולישא אשה, אלא גם ע"מ למנוע הפסדים כלכליים. ביחס לחלק זה של הברייתא אומר השאלות, שאכן לדון בערכאותיהם נחשב כמצווה, ואפילו ללמוד תורה ולישא אשה, שלדעתו מדובר במצוות קלות יותר, מותר לצאת לחו"ל. לשון הברייתא מובן לשיטתו, אך תמוה מאוד כיצד הפכו שתי מצוות אלו, אשר במבט ראשון, המגובה במקורות רבים בחז"ל, הינם מהמצוות הגדולות והחמורות ביותר שבתורה, למצוות קלות. נראה לתרץ דבריו ולומר, שבמצוות האלו ישנו חידוש גדול יותר בהיתר היציאה מהארץ. משום שבמצוות אלו בד"כ ניתן לקיימם גם בא"י, שהרי גם בא"י יש נשים ומוסדות לימוד תורניים, ולמרות זאת, אפילו בהם אנו מותר לצאת מא"י, כ"ש שאר מצוות, שבד"כ לא ניתן לקיימם בא"י וגם בחו"ל כגון כיבוד הורים וכדומה, שאם הוריו בחו"ל, אין לו עוד הורים לכבד בא"י. נראה מדעת השו"ע, וכן מדעת אחרונים רבים שהלכו כדעת השאלות, כגון המג"א ואחרונים נוספים כפי שנביא בהמשך, ואמרו שמותר לצאת בשביל כל המצוות מא"י, אפילו לכהן האסור להיטמא בטומאת ארץ העמים, כ"ש לכל אדם מישראל, אשר יש לו איסור לצאת לחו"ל, רק משום ביטול מצוות עשה של ישוב הארץ ותו לא. נראה שפסקו כך משום שכפי שאמרנו דברי תוס' מוקשים, שהרי התעלם מתחילת הברייתא ולא הביאה להלכה. לעומת השאלות שמתיר לצאת לחו"ל בשביל כל המצוות, וזאת הוא לומד מההיתר לדון בערכאות שלהם ע"מ להציל מידם, וכ"ש שאר מצוות שוודאי חשובות יותר מהפסד

ממונו. אולם לדברי השאלות יש להקשות, מניין לנו שבכלל אסור לאדם מיישראל לצאת מא"י לחו"ל, הרי להבנתו שלא כדעת התוספות הסוגיה במסכת ע"ז עוסקת רק באיסור המוטל על כהנים לצאת לחו"ל, ולא על שאר עם ישראל.

2. יציאה מא"י לחו"ל לצורך חשוב כפרנסה ולצורך טיול בלבד.

מקור נוסף העוסק באיסור יציאה לחו"ל, מובא לגבי היתר גילוח בחוה"מ למי שבא ממדינת הים. המשנה במסכת מועד קטן דנה בשאלה, מיהם האנשים שהותר להם לגלח בחול המועד. אחד מהמובאים ברשימה זו במשנה, הינו הבא ממדינת הים. הגמ' מביאה מחלוקת בעניין היתר הגילוח לאדם הבא ממדינת הים בין רבי יהודה לחכמים. רבא מסביר, שלכל הדעות כאשר אדם יצא למדינת הים ע"מ לשוט בים, אסור לו לגלח בחול המועד בחזרתו משיט זה, משום שיצא לצורך שולי, שאינו חשוב ומשמעותי. כ"כ מבין רבא, שלכל הדעות, במידה ויצא האדם למדינת הים לצרכי פרנסה, נחשב הדבר כצורך חשוב, אשר יתיר לו להתגלח אף בחול המועד, בחזרתו ממדינת הים. מחלוקתם להבנת רבא הינה, כאשר יש לאדם די לפרנסתו, ובכל זאת ע"מ להרחיב את מקורות פרנסתו, מעוניין הוא להפליג בספינה למדינת הים. באופן זה לדעת רבי יהודה, אין להתיר לו להתגלח בחול המועד משום שלא רואה ביציאה זו צורך הכרחי, ולדעת חכמים המובאת במשנה יכול אדם זה לגלח בחול המועד בחזרתו ממדינת הים, משום שיצא לצורך רציני, אע"פ שהיה לו די פרנסה גם בלא נסיעה זו. הראב"ד מבין שמדובר בסוגיה זו במי שיצא מא"י לחו"ל. להבנתו, כאשר יצא אדם בהיתר לחו"ל, כשהחזר יכול להתגלח בחוה"מ, במידה ולא הספיק לפני כן. אך כאשר יצא באיסור לחו"ל, אסור לו להתגלח. כלומר דברי רבי יהודה, האומר שבמידה ויצא שלא ברשות אסור לו להתגלח, היינו מפני שהיה אסור לו לצאת מהארץ. לשיטה זו הדברים מובנים, מדוע לא יתכן שאדם זה יקבל פרס על כך שעבר עברה ויצא לחו"ל בלא סיבה מוצדקת, ובעוד שלכל העולם אסור יהיה להתגלח בחול המועד, לו יהיה מותר הדבר. השו"ע פוסק כהבנת הראב"ד בסוגיה זו באופן מפורש ואומר שאדם היוצא לחו"ל ע"מ לטייל (כך מפרשים כל הראשונים את משמעות המילה "לשוט המובאת בגמ') אסור בגילוח משום שיצא מא"י לחו"ל באיסור משמע מפורשות מדבריו שאסור לצאת לחו"ל ע"מ לטייל בלבד. אולם, כיוון שנפסק להלכה כחכמים ולא כרבי יהודה, מותר לצאת לחו"ל לצורך צרכים עסקיים ושאר צרכי פרנסה, אף שמדובר במצב בו יש לאדם זה די כסף לפרנס בני ביתו, ונסיעתו לחו"ל הינה לצורך תוספת ממון שאינה הכרחית. לפי דברים אלו יש לברר מהו היחס בין גמ' זו העוסקת בדיני גילוח בחול המועד, ממנה עולה להבנת הראב"ד שנפסקה להלכה בשו"ע, שמותר לצאת לחו"ל לצרכי פרנסה והאיסור לצאת לחו"ל הינו לטיול בלבד, לבין הגמ' במסכת ע"ז, שהובאה לעיל. מדברי הרמב"ם עולה ששני מקורות אלו אכן מדברות על אותו עניין, לכן בדבריו בהלכתו מלכים מובא שאסור לצאת לחו"ל אלא ללמוד תורה ולישא אשה כפי שמובא במסכת ע"ז וכן מותר לצאת לדעתו לצורך ענייני הפרנסה כפי שמובא בגמ' במסכת מועד קטן. מחיבור זה ניתן להבין גם את המקור לדעת השאלות המובאת כאמור להלכה ע"י השו"ע, לכך שכל אדם מיישראל, גם שאינו כהן אסור ביציאה לחו"ל. משום שהגמ' במו"ק לא עוסקת בכהן, אלא בכל אדם מיישראל, ואומרת שאסור לאדם לצאת לחו"ל סתם לטיול. מחיבור שתי הסוגיות הללו משמע, שצריך שתהיה מצווה מסוימת, ע"מ שיהיה מותר לצאת לחו"ל. אך כפי שעולה מדברי השאלות די שתהיה מצווה כלשהי. אם כן יש לברר מהי המצווה הקיימת בהרווחת כסף, בפרט שיש לו לאדם די כסף לצרכי פרנסתו, וכן בהתדיינות בערכאות משפטיות בחו"ל, כפי שעולה מהגמ' במו"ק ובע"ז. כמענה לשאלה זו נראה לומר, שלהבנת השאלות אין בכוננת הגמ' לחייב מצווה של ממש ע"מ לצאת מא"י לחו"ל, אלא כל צורך משמעותי רציני וחשוב נחשב כמצווה לעניין זה, ובכלל זה פרנסתו של אדם, אף שאינה חיונית לו, אלא רק כתוספת לרווחיו. על יסוד הדברים הללו מוסיף המג"א ואומר, שגם לראות פני חברו נחשב כמצווה המאפשרת לצאת לחו"ל. לכאורה הדבר תמוה, מה מצווה יש בראיית פני חברו, המתירה לצאת לחו"ל בגללה. מעיון במקור דין החשבת פני חברו כמצווה, ביחס להיתר להפליג בספינה סמוך לשבת לצורך מצוה, ואף לצורך ראית פני חברו, נראה מדברי הגר"א, שראיית פני חבר הינו דווקא זה שבא מן הדרך, שיש מצווה להקביל פניו, משום שיכול להיות שעברה עליו דרך ארוכה, וישמח באופן חריג מכך שחברו יוצא לקראתו. בנידון דידן נראה שמצווה זו של ראיית פני חברו, המתירה לדעת המג"א יציאה לחו"ל, הינה דווקא בחבר כזה שישנו צורך מיוחד למפגש אתו, אחרת אין במפגש זה שום מצווה. אם כן, ע"פ החיבור המובא ברמב"ם הנ"ל בין שתי גמ' אלו עולה, כי כל צורך משמעותי ורציני יציאה מן הארץ, אפילו ראיית פני חברו, כאשר המפגש הינו נצרך בצורה מיוחדת, וכן כאשר ישנו צורך לפרנסה, אפילו אם יש לו אפשרות קיום מינימאלי בארץ, וכ"ש שאר מצוות של ממש ככיבוד הורים וכדומה. כ"כ מדברים אלו עולה, שמותר לצאת לחו"ל, ע"מ להשתטח על קברי צדיקים קבורים שם. אם כי יש לזכור, שגדולי האומה קבורים ברחבי א"י, ובראשם אבותינו ואימותינו הקבורים במערת המכפלה. אך המעוניין לצאת לחו"ל ע"מ להשתטח על קברי צדיקים יש לו על מי לסמוך. לעומת זאת, כאשר ישנה אפשרות סבירה לקיים את המצווה, או העניין החשוב שיש בו אלמנט מצוותי בא"י, אסור יהיה לצאת לחו"ל. כפי שעולה מפשט דברי הגמ' בע"ז, המתירה לצאת לחו"ל לצורך מצווה שלא ניתן לקיימה בא"י, ורק ללימוד תורה ולשאת אשה, נחלקו התנאים אם יכול לצאת בכל מקרה כי לא עם כל אחת ניתן להתחתן, ולא מכל אחד ניתן ללמוד. משמע שבשאר מצוות לא ניתן להקל באופן זה כלל. מהמקורות הנ"ל עולה בצורה מפורשת, שחל איסור גמור לצאת לחו"ל, שלא לצורך מצווה. ויותר מכך עולה מהגמ' העוסקת בהיתר גילוח בחוה"מ, שאסורה היציאה לחו"ל לצורך טיול ונופש. אם כן, קשה מאוד ממקורות אלו על דעת אלו המתירים לצאת לחו"ל, ע"מ לראות פלאי הבריאה ולנשום אוויר פסגות. כפי שהסברנו היתר היציאה לחו"ל, הינו רק אם ישנה מצווה בדבר,

וכן רק כאשר מצווה זו אינה יכולה להיעשות בא"י. קשה מאוד להסתמך על היתר היציאה ע"מ לראות פני חברו, וע"ג היתר זה להתיר לנשום אוויר. מפני שכפי שהוכחנו, היתר ראיית פני חברו נחשב מצווה, רק כאשר מדובר במפגש שנצרך באופן מיוחד, ולא סתם רצון לראות פני חברו. לא ניתן גם לומר, שראיית פלאי הבריאה ומנוחת הנפש כתוצאה מיציאה לחופש בחו"ל מוגדרים כמצווה, כמו ראיית פני חברו. משום שהגמ' אומרת שטיול לחו"ל אסור בכל אופן, ואינה מחלקת חילוקים מעין אלו, אשר אם היו להלכה היה מן הראוי שיובאו ע"י הגמ' והראשונים. **בכל אופן, נראה שמוטל על משרד התיירות לקדם יוזמות ככל יכולתם, ע"מ להשוות תנאי הנופש בא"י לתנאי הנופש בחו"ל, כגון: שיפור תנאי המלונות בא"י, השוואת מחירים ועוד כהנה וכהנה. ע"מ שלא יוכל אדם לומר איני יכול לנפוש בא"י, אלא בחו"ל, וממילא תהיה לו אפשרות לצאת לחו"ל, בהיתרם של הפוסקים המתירים לצאת לנופש בחו"ל. כאשר תנאים אלו יקוימו, נראה שגם הפוסקים הנ"ל, לא יתירו יציאה לנופש בחו"ל, מהסיבה הפשוטה, שגם אם נגדיר זאת כמצווה, כאשר יוכל אדם לקיים מצווה זו בא"י, יהיה אסור לו לצאת לחו"ל כפי שהוכחנו לעיל. כ"כ יש לשנות את המגמה הקיימת בציבור הדתי לאומי של יציאה לחו"ל למטרות טיול גרידא, אשר גם במצב הנתון כיום, אסור לדעת רוב הפוסקים, ובפרט לדעת גדולי הפוסקים של הציונות הדתית. במעשים אלו בהעלאת קרנה של מצווה כה חשובה, כמצוות ישוב א"י ואי יציאה ממנה, הכרוכה בביטול מצוות עשה.**

3. ירידה מא"י לצורך השתקעות בחו"ל

לעומת ההתאמה שעשו הפוסקים בין שני המקורות הנ"ל, עומדת הגמ' השלישית העוסקת ביציאה מא"י, המובאת במסכת ב"ב. שם מובא, שרק כאשר אין לאדם מה לאכול כלל, יכול לצאת מא"י לחו"ל. כמובן שכבר מפשט דברי הגמ' עולה, כי הינה סותרת את המקורות הנ"ל, שהתירו לצאת מן הארץ לצורך פרנסה, אפילו להגדלת רווחיו, ובמקרים מסוימים אף לצורך ראיית פני חברו. הרמב"ם מבין שאין כל מחלוקת בין גמ' אלו, ומביא להלכה את החילוק המובא לעיל בשיטת התוספות לפיו, כאשר מדובר על ירידה לחו"ל לצורך השתקעות בחו"ל, ושלא ע"מ לשוב לא"י בטווח הנראה לעין הדבר אסור לחלוטין. כל עוד אדם לא מגיע לקשיי פרנסה כבדים. דין זה נלמד כאמור מהגמ' במסכת ב"ב אשר דורשת רואה בחומרה רבה את ירידתם של משפחתו של אלימלך מא"י לחו"ל ע"מ להשתקע בשדה מואב. מוסיף הרמב"ם ואומר שאפילו במצב של קשיי פרנסה כבדים ירידה מהארץ שלא ע"מ לחזור אינה רואה ויש לעשות כל מאמץ ע"מ להשאר בא"י על אף קשיי הפרנסה. לעומת זאת, המקורות הנ"ל עוסקים באיסור יציאה אפילו זמנית לחו"ל, שהיא אכן מותרת לצורך מצווה כלשהי. **מדברי הרמב"ם והתוספות עולה, כי ישנו חילוק מהותי בין ירידה מהארץ לצורך השתקעות בחו"ל, אשר אסור למעט מצבי קיצון של קשיי פרנסה כבדים, לבין יציאה זמנית מהארץ המותרת להלכה לצורך מצווה, ולכל צורך חשוב ומשמעותי כצרכי פרנסה וכדומה. יש לברר אם כן, מהי הסיבה לחילוק משמעותי בין שני המקרים, שהרי בשניהם יוצא האדם מא"י, ובכך מבטל מצוות עשה של ישוב א"י.**

4. מצוות ישוב הארץ באזורים שלא נכבשו בכיבוש עולי בבל

אחר שבררנו שקיים איסור במצבים מסוימים מא"י לחו"ל, יש לברר מהם הגדרותיה וגבולותיה של א"י לעניין זה. הגמ' במספר מקומות, דנה בעניין קדושת א"י לאחר חורבן בית המקדש הראשון והשני. התנאים נחלקו האם קדושת כיבוש ראשון של יהושע בן נון בכניסתו לא"י, חלה גם לאחר חורבן בית המקדש הראשון, או שמא, לאחר החורבן בטלה הקדושה. מדברי הרמב"ם עולה, וכן נראה מדברי רוב הראשונים והאחרונים להלכה, שקדושת כיבושו של יהושע - "קדושה ראשונה" בטלה אחר חורבן הבית הראשון. לעומת זאת, קדושת עזרא - "קדושה שנייה", קדושה לעולם, גם לאחר חורבן בית המקדש השני, כדברי הגמ' ביבמות קדושה ראשונה ושנייה יש להם שלישיית אין להם. הרמב"ם בהלכות בית הבחירה מחלק חילוק מהותי וחשוב, בין קדושת השראת השכינה במקדש, שלדעתו מעולם לא בטלה מאז בניית בית המקדש הראשון, לבין קדושת א"י לעניין מצוות התלויות בארץ, שלעניין זה רק מקומות שהתיישבו בהם עולי בבל - "קדושה שנייה" הינם קדושים, אך א"י שהתקדשה רק בקדושת כיבושו של יהושע, לא חלים בה מצוות התלויות בארץ. חילוק זה של הרמב"ם מותר שאלה, מה יסבור הרמב"ם בעניין קדושת א"י, לעניין מצוות ישוב הארץ. בעל הכפתור ופרח מבין להלכה, שקדושת א"י לא פגה לעולם, מאז ההבטחה לאבות על נתינת א"י לעם ישראל. ממילא כל א"י קדושה בקדושת א"י, החילוק בין קדושה ראשונה לקדושה שנייה הינו רק בעניין המצוות התלויות בארץ. נראה שבדעה זו גם הולך הרמב"ם, הסובר שרמות הקדושות שייכים רק במצוות התלויות בארץ, אך כל מה שקשור לקדושה והשראת שכינה, כפי שאומר הוא בעניין המקדש, ונראה שה"ה בעניין מצוות ישוב א"י, הנובעת מכח השראת השכינה בא"י, קדושה ראשונה לא תמה. לעומת שיטה זו, קיימת שיטת התוס', הטוענת שאכן קדושת א"י לא פגה לעולם, אך כל עוד לא חלים מצוות התלויות בארץ, באזורים שנכבשו רק ע"י יהושע בן נון, ממילא למרות שאולי קיימת קדושה אזורים אלו, אין קדושה זו כקדושת א"י, שחלים בה מצוות התלויות בארץ בשלמותם, היינו מקומות שנכבשו ע"י עזרא-קדושה שנייה. דברים אלו עולים מכך שהתוספות מבינים, שמכיוון שבית שאן לא נכבשה בכיבוש עולי בבל, ממילא הינה חו"ל לכל דבר, ומשווים התוספות בדבריהם בין בית שאן לבין חו"ל ממש. עוד אומרים התוספות בגיטין, שאכן מקום שנתקדש בקדושה ראשונה בלבד אכן קדוש בקדושת א"י, אך לא כמו מקום שנתקדש בקדושה שנייה. משמע שסוברים הם, שכל מקום שלא נכבש ע"י עולי בבל, אין בו גם מצוות ישוב הארץ, או לכל הפחות מצוות ישוב הארץ שבו הינה פחותה ממצוות ישוב הארץ שמקיימים בחלקי א"י שנכבשו ע"י עולי בבל. שיטה זו תואמת את השיטה המובאת בראשונים, לפיה עיקר מצוות ישוב הארץ אינה

מצד עצמה, אלא רק מכח קיום מצוות התלויות בארץ כפי שעולה מדברי הרשב"ם במסכת ב"ב, אותה נברר בהמשך דברינו. ממילא כאשר לא קיימות מצוות התלויות בארץ, אין כל מצווה לגור בא"י. לשיטתם יש לעיין, האם ראוי לאדם לקיים מצוות ישוב הארץ בהידור, ולהימנע מלגור באזורים כמו חבל עזה, עמק בית שאן, וכ"ש אזור הנגב הדרומי בואכה אילת, מפאת העובדה שאינם נכבשו בכיבוש עולי בבל. כ"כ יש לעיין האם לשיטה זו בהליכה למקומות אלו יש משום איסור יציאה מא"י לחו"ל

5. כיבוש של ימינו מקדש חלקי א"י רק בתוך גבולות ההבטחה

ישנו דין נוסף המאפשר להוסיף קדושה על שטחי א"י. בתורה מובא הפסוק: "כל מקום אשר תדרוך בו כף רגליכם לכם נתתיו". מפסוק זה לומד הספרי, שבאופנים מסוימים ניתן להוסיף על קדושת א"י, וממילא ע"י כך להחשיב את כל השטחים שנוספו כא"י. בעניין זה נחלקו בגמ', אם "כיבוש יחיד" נחשב כיבוש או לא. דהיינו האם כאשר לא עמד הכיבוש של השטחים הנוספים בכללי הכיבוש שיובאו לקמן, בכ"ז יחשבו שטחים אלו כשטחי א"י לכל דבר ועניין. הראשונים מבינים שהלכה כדעה שכיבוש יחיד אינו נחשב כיבוש, היינו לא מכיל קדושה על חלקים מחוץ לא"י להיחשב אף הם כא"י. בהסבר מהותו של כיבוש יחיד, אמרו הראשונים שנחשב ככזה, במידה וחסרים בו אחד משני הגורמים: כיבוש לצורך כלל ישראל, ולא לצורך יחיד זה או אחר, כפי שהיה בימי דוד המלך שכבש את סוריא לצורכו, כפי שמובא ברש"י. כ"כ כיבוש זה צריך שיתבצע, רק לאחר כיבוש כל א"י אשר הובטחה לאבותינו, כפי שמצונו ה' לרשת ולשבת בכל חלקי א"י, כפי שמובא בתוספות ע"פ הספרי. כאשר שני הגורמים הללו מתקיימים בכיבוש זה, אע"פ שהינו מחוץ לגבולות א"י הקדושה, חלה עליו קדושה כקדושת א"י לכל דבר, ואינו נחשב כיבוש יחיד. הרב קוק במשפט כהן מדייק בדברי הרמב"ם שכיבוש שטחים נוספים על א"י מעבר לגבולות ההבטחה, נחשב כמלחמת רשות. לכן מבין הרמב"ם שלמלחמה שכזו ישנו צורך בבי"ד הגדול היושב בלשכת הגזית- סנהדרין הגדולה ככל מלחמת רשות. לעומת זאת אומר הרב קוק, כל כיבוש של חלקי א"י בתוך גבולות ההבטחה, אינו נחשב כמלחמת רשות אלא כמלחמת מצווה. אולם מהרמב"ם משמע שגם כיבוש בתוך גבולות ההבטחה, מצריך כיבוש של כלל ישראל ולא די בכך שאדם יחיד או משפחה או שבט ישלטו על אזור מסוים ע"מ לקדשו, בקדושה גמורה, אף שהינו חלק מגבולות ההבטחה. זאת, משום שכפי שאמרנו בעבר, עיקר מצוות ישוב הארץ מוטלת על הכלל ולא על הפרט, ולכן בעצם המגורים של אדם זה או אחר על חלקי א"י שלא נתקדשו בקדושת עולי בבל, אין בכך משום תוספת קדושה, לכן מצריך הרמב"ם שכיבוש חלקי א"י אלו יהיה כיבוש מדעת כלל ישראל. זאת ועוד, כפי שהבאנו לעיל בדברינו, לדעת הרמב"ם כיבוש זה נצרך רק לעניין מצוות התלויות בארץ, אך במידה ויתיישב אדם יחידי מישראל בלא הסכמת כלל האומה במקום שהינו חלק מגבולות ההבטחה מקיים הוא לדעת הרמב"ם מצוות ישוב הארץ. עוד נראה שאפילו אם נכבוש או נתיישב בשטח זה, שהינו חלק מא"י שנכבש ע"י יהושע- קדושה ראשונה בלבד, לפני שכבשנו את כל א"י הקדושה גם לעניין מצוות התלויות בארץ- קדושה שניה, אין בכך חיסרון כלל, שרק בכיבוש של החלת קדושה נוספת יש צורך בכיבוש א"י כולה לפני כן, אך באופן זה אנו מצווים לכבוש את כל שטחי א"י עד קצה גבולות ההבטחה במידה שווה. ממילא, מצווה עלינו להתיישב ולכבוש מקומות אלו, אף במידה וטרם התיישבנו בכל חלקי א"י הקדושים בקדושה שניה.

6. מצוות ישוב הארץ לשיטת הרשב"ם

בטעם איסור היציאה מא"י מובא ברשב"ם, שהאיסור נובע מכך שמפקיע עצמו ממצוות. יש שהבינו כמובא לעיל, שכוונתו הינה ממצוות התלויות בארץ. דעה זו למרות שמוכנת היטב מדברי הרשב"ם קשה להולמה. שהרי יוצא מהבנה זו שכל קדושת א"י נובעת ממצוות התלויות בארץ, ואין לה קדושה עצמית. וכבר הוכחנו בעבר, שזהו יסוד דברי ר' חיים המובא בתוס'. כפי שהסברנו, בין השאר בגלל הבנה זו אמר עליו המהרי"ט שוודאי תלמיד טועה כתב שיטה זו, ולא ר' חיים. משום שאמירה זו, שכל מצוות ישוב הארץ תלויה רק במצוות התלויות בארץ, מהווה סתירה לכל הפסוקים הרבים בתורה, המצווים אותנו לרשת את הארץ, ולשבת בה, בלא כל אזכור של מצוות התלויות בה. אם כן, למה לשוות לדברי הרשב"ם דעה כה דחויה מההלכה, שאף אמרו הפסוקים שתלמיד טועה כתב שיטה זו. בפרט שהרשב"ם רק אמר שאסור לצאת מן הארץ, משום שמפקיע עצמו מן המצוות, ולא פרט אלו מצוות, ממילא אין כל סיבה להסביר כדברים הנ"ל בדעתו. בנוסף לכך לכאורה מי שגר בא"י, לא בהכרח מקיים מצוות התלויות בארץ, שהרי מי שאינו חקלאי, או עוסק בשיווק ירקות, ואינו אופה לחם, אין לו שום נגיעה במצוות אלו כלל. אלא נראה, שהיציאה מא"י לחו"ל האסורה בגלל ההפקעה מן המצוות, לדברי הרשב"ם, הינה הפקעה ממצוות כיבוש וישוב הארץ, שאותם מקיים כל איש מישראל היושב בא"י.

7. קיום מצוות ישוב הארץ ע"י דיפלומטים ושליחי מוסד המתגוררים בחו"ל, והגרים בערי הספר.

למרות שההבנה שדחינו בדברי הרשב"ם, עדיין יש מקום לומר, שלפי דעת התוס' הנ"ל ההולכים בשיטתו, אע"פ שאדם המתגורר בכל שטחי א"י באשר הם, מקיים מצוות ישוב הארץ, מ"מ ישנה עדיפות להתגורר דווקא בשטחי א"י הקדושים בקדושת עזרא- קדושה שנייה. שלדבריהם, קדושה ראשונה, שלא חלים בה מצוות התלויות בארץ, הינה חו"ל ביחס לקדושה שניה. אם כן לכאורה, אין עדיפות לגור במקומות כמו: הערבה הדרומית, גוש קיטף תובב"א וכדומה. ממילא ראוי לכאורה לומר לכל אותם מתיישבים, אשר גרים במקומות רחוקים אלו, שאינם מקיימים מצוות ישוב א"י בהידור לשיטה זו. שהרי ישנו מספיק מקום לכל היושבים באזורים אלו, גם בחלקי א"י שחלים בהם

מצוות התלויות בארץ- מקומות שנכבשו בכיבוש עולי בבל, ע"כ שם עיקר מצוות ישוב הארץ לכתחילה. נראה שאין הדבר כך כלל. למרות שלדעת התוס' מצוות ישוב הארץ במקומות אלו הינה פחותה לכשעצמה, אולם כפי שהסברנו בעבר, מצוות ישוב הארץ וכיבוש הארץ הינם תלויים זה בזה, ובמקום שלא יהיה נקודת ישוב, לא יחזיק גבול מעמד. לא די בנקודה צבאית ע"מ להחזיק גבול. ממילא אנשים הגרים במקומות אלו מקיימים, גם מצוות ישוב הארץ במקומותיהם למהדרין, לפי הכפתור ופרח האומר שכל קדושת א"י שווה לעניין מצוות ישוב הארץ, וגם לתוס' מגנים בגופם על שאר חלקי א"י, הקדושים בקדושה מלאה של קדושה שנייה. נראה שבימינו אנו מבינים את יסוד דברי גמ' אלו, כאשר טילים מעופפים בכל רחבי הארץ בכל מספר שנים, בעקבות נסיגה מישובי חבל עזה אשר כאמור מקודשים רק בקדושה ראשונה. מתוך הבנה זו עולה, שגם מרגל הנמצא במדינת איוב, או שגריר של ישראל אשר גר לצורך כך בחו"ל, מקיימים אף הם מצוות כיבוש וישוב א"י. משום שבזכותם א"י מיושבת ומחזיקה מעמד. אע"פ שהם רחוקים פיזית ממקום קדושת א"י אלפי קילומטרים. ניתן להוסיף על הנקודה הנ"ל ולומר, שהרי אנו מצווים לרשת ולשבת בכל חלקי א"י, וכך גם יקרה בוודאות, כאשר יבוא משיח צדקנו. ממילא אותם אלו היושבים בערי הגבול, אשר מעבר לקדושת עזרא, מתחילים כבר את מצוות כיבוש הארץ כולה. לכן ישנו אינטרס לאומי ממדרגה ראשונה, שישבו ויאחזו במקומותיהם, חרף כל הקשיים העומדים בפני עיירת גבול, קשיים ביטחוניים וכלכליים כאחד. ע"פ דברינו נראה, שלא רק שהיושבים במקומות אלו מחוץ לגבול קדושה שניה מקיימים מצוות ישוב הארץ וכיבושה כמו כל שטחי א"י הקדושים בקדושה שנייה, וחלילה אין בישיבתם שם משום ירידה מא"י לחו"ל המותרת רק באופנים מסוימים כדלעיל. אלא, מבחינות מסוימות, מצוותם אף גדולה, ובעלת אינטרס לאומי גדול מהיושבים במרכז של א"י, בגלל היותם עיר ספר המגנה על כל יישובי א"י, וכן משום שמתחילים הם את השלמת הכיבוש נוסף של כל חלקי א"י, כפי שציוונו ה' יתברך, וכדברי הרמב"ן אותם הבאנו בעבר לפיהם, מצוות ישוב הארץ וכיבוש הארץ הינם חלק בלתי נפרד זה מזה. אי לכך מוטל על מקבלי ההחלטות, להגביר את המשאבים הביטחוניים למקומות אלו, ואת התמריצים הכלכליים, ע"מ שאנשים יגיעו ויגורו במקומות אלו. וחלילה לא לתת להם את ההרגשה, שכביכול מקיימים הם את מצוות ישוב הארץ ברמה נמוכה יותר, מאלו הגרים במרכז של א"י. זאת ועוד כפי שאמרנו לעיל, כבר כיום עקב הכיבוש של צה"ל מקומות אלו, יש בכך כבר לפי חלק מן הפוסקים, כיבוש רבים המחיל קדושה על חלקי ארץ אלו, אף לעניין מצוות התלויות בארץ. שהרי כפי שהבאנו לעיל כל חלקי א"י אשר בגבולות ההבטחה במידה ונכבשים ע"י כיבוש רבים, מתוך הסכמה של כלל ישראל, כפי שבודאי קיים בימינו, נחשבים כא"י לכל דבר ועניין. לכן מסיבה זו, יש אף לחייב במצוות התלויות בארץ במקומות אלו, כפי שמחוייבים אנו בשאר חלקי א"י המקודשים בקדושת עולי בבל. ואם כי יש המפקפקים אם כיבוש של ימינו עונה לכל הקריטריונים של כיבוש רבים המובא ברמב"ם, ולכן אנו מקיימים מצוות התלויות בארץ במקומות אלו בלא לברך עליהם, אך כאמור זה לחומרא בלבד, והינם חלק בלתי נפרד מא"י.

8. מגורים וטיול בשטחי יהודה ושומרון, סיני וירדן

לאור דברינו ניתן לחלק חילוק מהותי ולומר, שכל חלקי א"י הנמצאים בריבונות ישראלית מותר לצאת אליהם לכל סיבה שהיא, אף לטיול בלבד. כ"כ מצווה גדולה כאמור להתגורר בהם. דבר זה נכון גם לאזורי יהודה ושומרון, אשר הריבונות הישראלית שבהם לוקה בחסר, ולו רק בגלל שכאמור, ככל שיהיו במקומות אלו יותר יהודים, הן שיתגוררו בהם והן שיטילו ויסתובבו בהם, תהיה אפשרות בזמנים הקרובים, ב"ה, לחבר חלקים אלו לא"י באופן מלא ומוחלט, ולהחיל בהם ריבונות מלאה. לעומת זאת באזורים שהינם ודאי א"י בגבולות ההבטחה, כגון צפון סיני, עבר הירדן המזרחי- מדינת ירדן של ימינו, לבנון וכדומה, ע"פ דברי התוספות יש לחוש ולא לצאת אליהם. משום שלמרות שקדושים הם בקדושת א"י, מ"מ כיוון שבטווח הנראה לעין, אין כל כיוון מדיני להחיל ריבונות ישראלית על מקומות אלו לצערנו, הליכה לטיולים במקומות אלו, הינה יציאה ממקום שקדוש בקדושת א"י ברמה הגבוהה ביותר- מקום עם ריבונות יהודית, למקום שקדושתו פחותה מכך- גבולות ההבטחה בלא ריבונות יהודית. ואף שישנם ראשונים כמובא לעיל שהסוברים, שעדיין קיימת מצוות ישוב הארץ במקומות אלו, מ"מ כפי שהבאנו בעבר, כאשר אדם הולך לקיים מצוות ישוב הארץ או טיול בארץ באופן עצמאי, בלא קשר לריבונות ישראלית, ממילא מצוות ישוב הארץ במקומות אלו הינה פחותה במהותה באופן ניכר, ממקומות בהם ישנה ריבונות ישראלית, או ישנו דיון ציבורי עמוק ורציני סביב ריבונות במקומות אלו. לכן ע"פ העיקרון המובא בתוספות, אין לצאת למקומות אלו מפאת הירידה שבקדושת א"י הקיימת במקומות אלו, ביחס למקומות בהם ישנה ריבונות ישראלית. אך כאמור, הרוצה ללכת לצורך טיול למקומות אלו, יש לו על מי לסמוך, ורק ראוי שלא לצאת אליהם, ע"פ דברינו העולים מדברי התוספות. מתוך יסוד דברים אלו, ניתן להבין את החילוק המובא ברמב"ם, בין היתר יציאה לחו"ל זמני לצרכים שונים, לבין איסור כמעט גורף לירידה מהארץ. הליכה לחו"ל לצורך פרנסה וכדומה, ואפילו לצורך טיול, אינה מחלישה את אחיזת הריבונות של עם ישראל בארצו. לעומת זאת ירידה מהארץ עשויה לגרום להיחלשות המפעל הציבורי כולו. חילוק זה נראה גם בבירור מדברי הגמ' ביחס לה זכתה נעמי כשחזרה לארץ לבדה כמובא בגמ'. לכן מוטל על כל הנוגעים בדבר לסייע ככל הניתן לציבור בעם ישראל מכל ההבטים הקיימים, שלא לרדת מהארץ ע"מ להשתקע בחו"ל, ובכך לחזק את ישוב הארץ, לא רק הפרטי של אותם יהודים, שהינו כאמור פחות בחשיבותו, אלא של כלל העם היושב בציון ע"פ ציווי ה' לכלל ישראל כולו "בואו ורשו את הארץ".